

การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

Economic Concepts and Principles Application for Tourism Analysis.

พิศมัย จารุจิตติพันธ์¹

Pisamai Jarujittipant¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์ในการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆด้านการท่องเที่ยว พร้อมยกตัวอย่างผลงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศของการนำแนวคิดและหลักการเรื่องตัวคูณมาใช้ในการวิเคราะห์ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจด้านรายได้และการจ้างงาน การนำแนวคิดและหลักการเรื่องความยืดหยุ่นของอุปสงค์และอุปทานมาใช้ในการวิเคราะห์พฤติกรรมความต้องการกิจกรรมการท่องเที่ยวอันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยจากตัวอย่างที่นำเสนอในบทความสะท้อนให้เห็นว่าการนำแนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะช่วยให้ผลการวิจัยด้านการท่องเที่ยวมีความชัดเจนและมีความหนักแน่นมากขึ้นในการนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยว การนำแนวคิด และหลักการและวิธีการทางเศรษฐศาสตร์มาประยุกต์ใช้ต้องคำนึงถึงเงื่อนไขทางวิชาการอย่างเคร่งครัด

คำสำคัญ : ตารางปัจจัย-ผลผลิต, ตัวคูณ, ความยืดหยุ่นของอุปสงค์และอุปทาน, การวิเคราะห์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

Abstract

The objective of this article is to present the economic concept and principle applications for tourism analysis with the related-research samples both in Thailand and the other countries. The multiplier concept and principle have been conducted for the tourism impacts analysis on the economic, income and employment, as well as the concepts and principles of demand and supply elasticity have been applied for the tourism demand behaviors analysis, stimulated by the related-factors. The research results have shown more solidity for applications in tourism management. The academic conditions should be seriously concerned for the economic concept and principle applications in tourism analysis.

Keywords: Input-output table, multiplier, elasticity of demand and supply, tourism analysis.

¹ รองศาสตราจารย์ (ข้าราชการบำนาญ) สำนักวิชาเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โทร. 087 0302496

¹ Associate Professor ., School of Economics and Public Policy, Srinakharinwirot University Tel.087 0302496 email:jarupis@gmail.com

บทนำ

ในมิติทางเศรษฐศาสตร์การท่องเที่ยว นับเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตสาขาบริการ มูลค่าที่เกิดขึ้นในการท่องเที่ยวจึงเป็นส่วนหนึ่งของมูลค่าผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product : GDP) การท่องเที่ยวนับเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยการท่องเที่ยวระหว่างประเทศจะนำเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลดีต่อฐานะของดุลการชำระเงินระหว่างประเทศ นักวิชาการ (Bal-dacchino, Godfrey. 1997 : 12) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวระหว่างประเทศมักจะถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ เนื่องจากเมื่อเปรียบเทียบกับการลงทุนประเภทการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ พบว่า การท่องเที่ยวมีความจำเป็นต้องใช้เงินลงทุนค่อนข้างต่ำ และมีการดำเนินการที่สามารถบรรลุความสำเร็จได้รวดเร็วกว่า โดยมีต้นทุนต่อหน่วย เทคโนโลยีและทักษะแรงงานที่ใช้ต่ำกว่าการสร้างโรงงานอุตสาหกรรม อีกทั้งยังเผชิญปัญหาจากการคุ้มครองอุตสาหกรรมน้อยกว่า นอกจากนี้ การท่องเที่ยวได้ส่งผลทางบวกต่อดุลการชำระเงินระหว่างประเทศ สามารถสร้างโอกาสในการทำงานและก่อให้เกิดการทำงานของตัวคูณ(Multiplier) ที่ส่งผลให้เกิดการเพิ่มขึ้นของรายได้ในแหล่งท่องเที่ยว การที่การท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลทางบวกดังกล่าวทำให้การท่องเที่ยวถูกนำมาใช้เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาประเทศอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ประเทศกลุ่มยุโรปตะวันออก และประเทศยากจนที่มีทรัพยากรมากที่มีที่ตั้งในแถบภูมิศาสตร์เขตร้อน นอกจากนี้การท่องเที่ยวระหว่างประเทศยังมีฐานะเป็นตัวกลางในการกระจายความทันสมัยให้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางผ่านความสัมพันธ์ในทางการตลาด โดยมีการกระจายในเรื่องคุณค่าและรูปแบบพฤติกรรมมารีการ แต่งกาย การบริโภค ตลอดจนวัฒนธรรมด้านต่างๆ

แม้ว่าการท่องเที่ยวจะมีผลทางบวกต่อเศรษฐกิจในแง่ของการสร้างงานและสร้างรายได้ในแหล่งท่องเที่ยว แต่การท่องเที่ยวได้ส่งผลทางลบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และบางแง่มุมของเศรษฐกิจ นักวิชาการทางเศรษฐศาสตร์และศาสตร์ที่เกี่ยวข้องจึงเริ่มให้ความสำคัญในการวิเคราะห์ผลทางลบมากขึ้นเช่น วิล เลียมเอฟธิโอบาลด์ (Theobald, William F. 1994 : 88-89) ได้ นำเสนอว่า ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาการท่องเที่ยวมีผลทางบวกทั้งในแง่ของการสร้างงานและการสร้างรายได้ในแหล่งท่องเที่ยวทำให้การวางแผนและการตลาดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่ต้องกระทำเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวและเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศมากขึ้น เพื่อให้ผู้ประกอบการมั่นใจว่าจะได้รับผลตอบแทนอย่างเพียงพอกับการลงทุน นักการเมืองและนักวางแผนก็มุ่งที่จะให้ประเทศและภูมิภาคของตนได้รับประโยชน์สูงสุดจากการท่องเที่ยว ประเด็นเกี่ยวกับแนวทางในการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยววิธีการในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวและการจัดหา/อำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวตามที่นักท่องเที่ยวต้องการจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ในระยะหลังแนวคิดได้เปลี่ยนแปลงไป นักการเมืองและนักวางแผนเริ่มเกิดความกลัวว่าในระยะยาว สังคม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมอาจจะเปลี่ยนแปลงไปในทางลบเนื่องจากการขยายตัวมากเกินไปของการท่องเที่ยว การให้ความสนใจเฉพาะประเด็นของการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวจึงลดลง แต่ได้เน้นสวัสดิการระยะยาวของประชาชนท้องถิ่นในประเทศมากขึ้น พร้อมทั้งพิจารณาในประเด็นต่อไปนี้เพิ่มขึ้น ได้แก่ (1) จำนวนนักท่องเที่ยวและรูปแบบของนักท่องเที่ยวที่ประชาชนท้องถิ่นต้องการ (2) จำนวนที่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวกับความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ โครงสร้างทางกายภาพ สภาพแวดล้อมและสังคมของแหล่งท่องเที่ยว และ (3) การท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นประสบการณ์ของชีวิตไม่ใช่เป็นสินค้าที่ซื้อขายกัน

โดยทั่วไป

แนวโน้มในการจัดการท่องเที่ยวในระยะหลังๆ ได้คำนึงถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมมากขึ้น มีการท่องเที่ยวในเชิงคุณภาพเพิ่มขึ้นหลายรูปแบบ อาทิ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เชิงเกษตรกรรม เชิงสุขภาพ เชิงวัฒนธรรม และเชิงนิเวศ โดยแนวคิดดังกล่าวได้ถูกนำไปใช้ในการกำหนดกรอบความคิดในการวิเคราะห์เกี่ยวกับองค์ประกอบของการท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ ในด้านการบริหารและการจัดการท่องเที่ยวในส่วนของการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความเหมาะสมและความเพียงพอของโครงสร้างพื้นฐานและเหมาะสมของการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวมากขึ้นจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่างานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นการวิจัยที่มุ่งวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็น การวิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยแนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์ยังมีไม่มาก

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอเกี่ยวกับการนำแนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ด้านการท่องเที่ยวพร้อมทั้งยกตัวอย่างผลงานวิจัยที่ใช้แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์การนำเสนอบทความประกอบด้วย 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นบทนำ ส่วนที่สองเป็นการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวซึ่งประกอบด้วย การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์มหภาค (Macroeconomics) และแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค (Microeconomics) ในการวิเคราะห์ประเด็นการท่องเที่ยว ส่วนสุดท้ายเป็นการสรุปและเสนอแนะ

การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์ในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ประเด็นสำคัญของ “เศรษฐศาสตร์” คือ เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากรซึ่งมีจำกัดเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมต่างๆ ในขณะที่ “การท่องเที่ยว” หมายถึง การเดินทางจากถิ่นที่อยู่เป็นชั่วคราวในระยะเวลาหนึ่งที่มีค่าใช้จ่ายหรือเพื่อทำรายได้ แต่อาจมีวัตถุประสงค์ด้านอื่นๆ อาทิ เพื่อพักผ่อน ผจญภัย เยี่ยมญาติมิตร เปลี่ยนบรรยากาศ การศึกษาหรือเพิ่มพูนประสบการณ์ และเพื่อการประชุมสัมมนา ฯลฯ ทั้งนี้โดยมีความหมายรวมถึงพฤติกรรมต่างๆ ของนักท่องเที่ยวในระหว่างการเดินทางด้วย (พิศมัย จารุจิตติพันธ์, 2536 : 14) “เศรษฐศาสตร์การท่องเที่ยว” จึงหมายถึงการศึกษาเกี่ยวกับปริมาณของการท่องเที่ยว และผลที่เกิดขึ้นตามมาทั้งในส่วนของผลทางตรงและทางอ้อม ประเด็นในการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การท่องเที่ยวจึงมักจะครอบคลุมอุปสงค์และอุปทานของการท่องเที่ยว อรรถประโยชน์ของการท่องเที่ยว อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศดุลการชำระเงิน ต้นทุนในการท่องเที่ยว ความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบในการให้บริการท่องเที่ยว และการวิเคราะห์ประโยชน์-ต้นทุนของการท่องเที่ยว (Lundberg, Donald E., Krishnamoorthy M. and Stavenga, Mink H. 1995 : 4, 26-47) นักเศรษฐศาสตร์พิจารณาว่าโครงการการท่องเที่ยวเหมือนกับโครงการอื่นๆ โดยทั่วไปซึ่งจะดำเนินการได้ก็ต่อเมื่อได้มีการกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์เชิงกลยุทธ์เรียบร้อยแล้ว หรือกล่าวได้ว่าควรมีกลยุทธ์ที่มีประสิทธิผล คือ เป็นแผนงานที่ครอบคลุมทุกภารกิจ และเป็นแผนที่เกิดขึ้นภายหลังการมีการวิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยกดดันหรือปัจจัยคุกคาม (Threats : T) และโอกาส (Opportunities : O) ของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผล

ต่อการท่องเที่ยว จุดอ่อน(Weaknesses : W)และจุดแข็ง (Strengths : S)ของการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ทั้งนี้โดยปัจจัยแวดล้อมภายนอกจะมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม กฎหมาย ประชากร ตลอดจนบุคคลและหน่วยงานที่มีอิทธิพลต่อธุรกิจการท่องเที่ยว ได้แก่ นักลงทุน/ผู้ประกอบการ แหล่งเงินทุน บุคคลและบริษัทจัดหานักท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ นักท่องเที่ยว พนักงาน และบริษัทคู่แข่ง ในขณะที่จุดแข็งและจุดอ่อนขององค์กรการท่องเที่ยวจะเป็นผลที่เกิดจากความสามารถและผลการดำเนินงาน อันเนื่องจากการบริหารจัดการในด้านต่างๆ คือ จำนวนเงินทุน ศักยภาพของการใช้ประโยชน์ผลิตภาพ ความสามารถเชิงเทคนิค แนวทางสมัยใหม่ในการบริหารพนักงาน ความสามารถในการทำกำไร และส่วนแบ่งตลาด (Lundberg, Donald E., Krishnamoorthy, M. and Stavenga, Mink H. 1995 : 172-173) ซึ่งการบริหารจัดการด้านดังกล่าวให้ได้ประสิทธิผลจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์

แนวคิดและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับการแข่งขันระหว่างธุรกิจและระหว่างอุตสาหกรรม ได้แก่ แนวคิดและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาคในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างหรือลักษณะตลาดและการกำหนดราคาสินค้าและบริการในแต่ละตลาด ซึ่งมีประเด็นสำคัญว่าโครงสร้างตลาดหรือลักษณะตลาดของอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ ทั้งในแง่ของผู้ขายหรือผู้ซื้อ แบ่งออกเป็นตลาดแข่งขันอย่างสมบูรณ์ และตลาดแข่งขันไม่สมบูรณ์ ซึ่งประกอบด้วยตลาดกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด ตลาดผู้ซื้อหรือผู้ขายน้อยราย ตลาดผู้ซื้อหรือผู้ขายรายเดียว (พิศมัย จารุจิตติพันธ์. 2526 : 110 – 116) กำหนดราคาซื้อขายสินค้าและบริการของแต่ละตลาด เพื่อให้ผู้ขายได้รับกำไรสูงสุด (หรือขาดทุนต่ำสุด) จากการจำหน่ายสินค้าและบริการ มีความแตกต่างกันในแต่ละตลาด นโยบายการกำหนดราคาที่น่ามาใช้ เช่น (1) การกำหนด

ราคาต่ำเพื่อจำหน่ายสินค้าและบริการได้จำนวนมาก หรือเรียกว่ามีส่วนครองตลาด (Market share) สูง (2) การรวมกลุ่ม (Cartel) ระหว่างผู้ผลิต/ผู้จัดจำหน่ายสินค้าและบริการ เพื่อกำหนดราคาพร้อมกัน (3) การกำหนดราคาสินค้าและบริการหลายระดับราคา แตกต่างกันตามกลุ่มผู้ซื้อ (4) การเพิ่มราคาสินค้าและบริการ และ (5) การลดราคาสินค้าและบริการ ฯลฯ

นอกจากนี้ แนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาคในส่วนของการกำหนดราคาสินค้าและบริการ ได้ระบุว่าการกำหนดราคาสินค้าและบริการ นอกจากจะขึ้นอยู่กับลักษณะของตลาดแล้ว ยังขึ้นอยู่กับลักษณะของสินค้าและบริการ ซึ่งพิจารณาจากความยืดหยุ่นของอุปสงค์และอุปทาน (The elasticity of demand and supply) ของสินค้าและบริการ (พิศมัย จารุจิตติพันธ์. 2526 (1) : 157 – 192 และ 2526 (2) : 94 – 145) และขึ้นอยู่กับคุณลักษณะและพฤติกรรมของผู้ซื้อหรือผู้บริโภค

1. การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์มหภาคในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์มหภาค (Macroeconomics) ที่ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ได้แก่ แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับผลกระจายลง (Trickle down effect) และการทำงานของตัวคูณ (Multiplier) ของ จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes) ซึ่งถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อการสร้างรายได้และการจ้างงาน ควบคู่กับหลักการวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิต (Input-output analysis) ซึ่งเป็นเครื่องมือหรือกลไกสำคัญที่ใช้ในการคำนวณรายได้ประชาชาติมาใช้ในการวิเคราะห์ผลทางรายได้และการจ้างงานในพื้นที่ที่มีแหล่งท่องเที่ยวและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ผ่านกระบวนการกระตุ้นค่าใช้จ่ายผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว (พิศมัย จารุจิตติพันธ์. 2549 : 97-111) และวิธีการวิเคราะห์การกระจายรายได้

ด้วยค่าสัมประสิทธิ์จินี (Gini Coefficient)

1.1 แนวคิดและหลักการในการวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิต

วิธีการวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิต (Input-Output Analysis) เป็นเทคนิคที่นำเสนอในครั้งแรกโดยควอซเน (Francois Quesnay) และถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายหลังจากมีการปรับปรุงโดยลีออนทีฟ (Wassily Leontief) (Chiang, 1984:115-123; Herrick and Kindleberger, 1988:84; Judge, 1990:168-182; Parikh and Bailey, 1990:164-194 ในพิศมัย จารุจิตติพันธ์, 2549:98-99)

ในการวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิตจำเป็นต้องอาศัยความรู้พื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการ (Thirlwall, 1994:247-254) *ประการแรก* ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างของตารางปัจจัย-ผลผลิต (The construction of the input-output table) *ประการที่สอง* ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ค่าสัมประสิทธิ์ปัจจัย-ผลผลิต” (Input-output coefficients) บางครั้งอาจเรียกสั้นๆว่า “สัมประสิทธิ์ปัจจัย” (Input coefficients) การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานสองประการดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดของเคนส์ เกี่ยวกับตัวคูณ (multiplier) และ “ผลการกระจายลง” (Trickle-down effect) *ประการที่สาม* ความรู้ความเข้าใจ

เกี่ยวกับ “เมทริกซ์ลีออนทีฟ” (Leontief's matrix)

การวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิตกระทำโดยยึดหลักการของการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกิจกรรมการผลิตสาขาใดสาขาหนึ่งในระบบเศรษฐกิจ กิจซึ่งจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกิจกรรมการผลิตสาขาอื่น ๆ ที่มีความเชื่อมโยงระหว่างกัน การวิเคราะห์ด้วยวิธีนี้จึงต้องมีการรวบรวมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Economic activities) ของประเทศให้เป็นระบบ โดยการแบ่งออกเป็นหมวดหมู่ตามประเภทสาขาการผลิตหรือสาขาอุตสาหกรรมการผลิต (Sector of industry) เช่น สาขาการผลิตภาคเกษตรกรรม เหมือนแร่ อุตสาหกรรม ชลข โดยมีข้อสมมติเบื้องต้นที่สำคัญดังนี้ (Thirlwall, 1994: 258 อ้างในพิศมัย จารุจิตติพันธ์, 2549:102) *ประการแรก* แต่ละอุตสาหกรรมจะทำการผลิตผลผลิตเพียงชนิดเดียว และผลผลิตประเภทหนึ่งจะถูกผลิตจากอุตสาหกรรมเดียว *ประการที่สอง* ค่าสัมประสิทธิ์ปัจจัยมีค่าคงที่ เนื่องจากกำหนดให้ไม่มีการทดแทนกันได้ในระหว่างปัจจัย จึงทำให้ค่าสัมประสิทธิ์ปัจจัยส่วนเพิ่มและส่วนเฉลี่ยมีค่าเท่ากัน *ประการที่สาม* ผลที่เกิดขึ้นทั้งหมดเป็นผลรวมของแต่ละสาขาย่อย ซึ่งหักส่วนของภายนอกระบบเศรษฐกิจออกแล้ว *ประการที่สี่* กระบวนการเทคนิคการผลิตถูกกำหนดให้คงที่และผลตอบแทนมีอัตราคงที่

ตารางที่ 1 ตารางปัจจัย-ผลผลิต

		PURCHASING SECTOR				
		Intermediate demand (ID)			Final demand (FD)	Total demand (ID+FD)
		Agriculture	Industry	Service	(C+I+G+X-M)	
PRODUCTION SECTOR	Agriculture	25	20	10	85	140
	Industry	17	45	13	75	150
	Service	15	18	12	50	95
	Labor and capital services (value added)	83	67	60	210	
	Total Output	140	150	95		385

ที่มา: ประยุกต์จากHerrick Bruce and Charles P. Kindleberger. 1989:85

ในกรณีที่กำหนดให้ในระบบเศรษฐกิจ มีการผลิตเพียง 3 สาขา คือ สาขาเกษตรกรรม สาขาอุตสาหกรรมและสาขาบริการ ตารางปัจจัย-ผลผลิตจะแสดงได้ดังตารางที่ 1 ซึ่ง กำหนดให้ในระบบเศรษฐกิจมีการผลิตเพียง 3 สาขา คือ สาขาเกษตรกรรม สาขาอุตสาหกรรมและสาขาบริการ โดยอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างสาขาการผลิตได้ดังนี้ เมื่อพิจารณาตามแนวนอน (row) อธิบายได้ว่าผลผลิตสาขาเกษตรกรรม 140 หน่วย จำหน่ายให้สาขาเกษตรกรรมด้วยตนเอง 25 หน่วย สาขาอุตสาหกรรม 20 หน่วย สาขาบริการ 10 หน่วย และจำหน่ายเพื่อการบริโภคขั้นสุดท้าย 85 หน่วย เมื่อพิจารณาตามแนวตั้ง (column) อธิบายได้ว่าการผลิตสินค้าเกษตรกรรม 140 หน่วย ต้องใช้ผลผลิตของภาคเกษตรกรรม 25 หน่วย สาขาอุตสาหกรรม 17 หน่วย สาขาบริการ 15 หน่วย และต้องใช้แรงงาน ทุน 83 หน่วยกรณีการผลิตสาขาอุตสาหกรรมและสาขาบริการอธิบายความเชื่อมโยงได้ในทำนองเดียวกัน

ภายใต้หลักการดังกล่าวหากมีการเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว (เปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นตามจำนวนของนักท่องเที่ยว จำนวนวันที่

ท่องเที่ยวและประเภทหรืออุปนิสัยในการใช้จ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยว) ซึ่งหมายถึงค่าตัวCในช่องอุปสงค์ขั้นสุดท้าย (Final demand) ย่อมกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในปริมาณและมูลค่าของความต้องการขั้นกลาง (Intermediate demand) ของสาขาการผลิตอื่นๆ ความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตสาขาต่างๆ ในลักษณะดังกล่าวในตารางปัจจัย-ผลผลิตทำให้สามารถคำนวณปริมาณรายได้ การจ้างงานและผลผลิตที่เกิดจากความต้องการขั้นสุดท้ายต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวในช่วงเวลาหนึ่งๆได้ ทั้งที่เป็นผลทางตรงและทางอ้อมโดยการคำนวณด้วยตัวคูณ การรั่วไหลและความเชื่อมโยงของกิจกรรมต่างๆในระบบเศรษฐกิจ (พิศมัย จารุจิตติพันธ์. 2549:97-111) จากตารางที่ 1 สามารถเขียนสรุปเป็นโครงสร้างของตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิตดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1แนวนอน (row) แสดงการกระจายผลผลิตของแต่ละสาขาการผลิตไปยังสาขาการผลิตอื่นๆเพื่อใช้เป็นปัจจัยการผลิตขั้นกลางซึ่งแสดงในส่วนของ"ความต้องการสินค้าและบริการขั้นกลางเพื่อใช้ในการผลิต" และกระจายให้กับส่วนของ"การบริโภคขั้นสุดท้าย"ซึ่งประกอบ

ด้วยการอุปโภคบริโภคของครัวเรือน (private or household consumption expenditure) การซื้อสินค้าและบริการของรัฐบาล (government consumption expenditure) การสะสมทุน (gross fixed capital formation) ส่วนเปลี่ยนแปลงสินค้าคงเหลือ (increase in stock) และการส่งออก

ภาพประกอบ 1 แนวตั้งหรือแนวสดมภ์ (column) แสดงโครงสร้างปัจจัยการผลิตของแต่ละ

สาขาการผลิตว่าต้องการใช้ปัจจัยการผลิตอะไรบ้าง ซึ่งได้แก่วัตถุดิบต่างๆที่อยู่ในส่วนของความต้องการสินค้าและบริการขั้นกลางเพื่อใช้ในการผลิตและค่าตอบแทนปัจจัยการผลิตขั้นต้น (primary input) ซึ่งประกอบด้วยค่าจ้างแรงงาน(wage and salaries) ส่วนเกินของการประกอบการอันได้แก่กำไร ค่าเช่าที่ดินและ ดอกเบี้ย ค่าเสื่อมราคาและภาษีทางอ้อมสุทธิ

ความต้องการสินค้าและบริการ ขั้นกลางเพื่อใช้ในการผลิต (Intermediate demand or inter- mediate transaction) (X_{ij})	การบริโภคสินค้าขั้นสุดท้าย (Final demand) (f)	มูลค่าผลผลิตรวม (Total output) (X)
ค่าตอบแทนปัจจัยการผลิตขั้น ต้น (Primary input) หรือมูลค่า เพิ่ม(Value added) (V)	ภาพประกอบ 1: โครงสร้างของตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต	
มูลค่าผลผลิตรวม (Total output) (X)		

การกระจายผลผลิตในด้านแถวแนวนอนสามารถเขียนเป็นสมการได้ดังนี้

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} + f_i = x_i \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$

X_{ij} = การหมุนเวียนของสินค้าสาขาการผลิต i เพื่อการผลิตสินค้าของสาขาการผลิต j (มูลค่าของผลผลิตรวมของอุตสาหกรรม i ที่ถูกขายให้แก่อุตสาหกรรม j ในฐานะของสินค้าขั้นกลาง)

f_i = อุปสงค์ขั้นสุดท้ายที่มีต่อสินค้าสาขาการผลิต i (หรือหมายถึงมูลค่าของผลผลิตรวมของอุตสาหกรรม i ที่ถูกขายเพื่อความต้องการขั้นสุดท้าย)

X_i = มูลค่าผลผลิตรวมทั้งหมดของสาขาการผลิต i

การกระจายปัจจัยการผลิตของแต่ละสาขาการผลิตว่าต้องการใช้ปัจจัยการผลิตอะไรบ้างในด้านแนวตั้งสามารถเขียนเป็นสมการได้ดังนี้

$$\sum_{i=1}^n x_{ij} + v_j = x_j \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

V_j = มูลค่าเพิ่มของสาขาการผลิต j

X_j = มูลค่าผลผลิตรวมทั้งหมดของสาขาการผลิต j ในการวิเคราะห์ได้กำหนดให้ปัจจัยการผลิต (input) เป็นสัดส่วนโดยตรงกับมูลค่าผลผลิต (output) จึงสรุปได้ดังนี้

$$X_{ij} = a_{ij} X_j \quad \text{หรือ} \quad a_{ij} = (X_{ij}) / X_j$$

a_{ij} หมายถึงค่าสัมประสิทธิ์ปัจจัยการผลิตชั้นกลางที่ใช้ในการผลิตสินค้าสาขาการผลิต j (มูลค่าของปัจจัยการผลิตจากอุตสาหกรรม i ที่ถูกใช้ในการผลิตสินค้า อุตสาหกรรม j ทุกๆ 1 หน่วย)

1.2 การประยุกต์ใช้ตัวแบบและวิธีการวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิต

เนื่องจากอุตสาหกรรมในระบบเศรษฐกิจมีมากมายหลายสาขา แต่ละอุตสาหกรรมต่างก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันทั้งในลักษณะที่ต้องใช้ผลผลิตจากอุตสาหกรรมอื่นเป็นปัจจัยการผลิตในกรณีนี้ที่อุตสาหกรรมทั้งหมดมีจำนวน n สาขา หรือ n ประเภท สามารถเขียนสรุปการกระจายผลผลิตตามแนวนอนในรูปสมการได้ดังนี้

$$X_1 = a_{11} X_1 + a_{12} X_2 + \dots + a_{1n} X_n + f_1 \dots \text{สมการที่ 1}$$

$$X_2 = a_{21} X_1 + a_{22} X_2 + \dots + a_{2n} X_n + f_2 \dots \text{สมการที่ 2}$$

$$X_n = a_{n1} X_1 + a_{n2} X_2 + \dots + a_{nn} X_n + f_n \dots \text{สมการที่ n}$$

นำสมการทั้ง n สมการมาเขียนในรูปสมการพีชคณิตเมทริกซ์ (matrix algebra) ได้ดังนี้

$$X = AX + F \quad \text{หรือ} \quad X - AX = F$$

$$(I - A)X = F$$

$$\text{ดังนั้น} \quad X = (I - A)^{-1}F$$

กำหนดให้

X คือ เซ็ทของผลผลิตที่อยู่ในรูป column vector หมายถึงผลผลิตรวมของอุตสาหกรรมต่างๆ

A คือเซ็ทของค่าสัมประสิทธิ์ปัจจัย-ผลผลิต (input-output coefficient) ที่อยู่ในรูปของเมทริกซ์หมายถึงค่าสัมประสิทธิ์การผลิตต่างๆ

F คือเซ็ทของความต้องการขั้นสุดท้ายในรูปของ column vector หมายถึงความต้องการขั้นสุดท้ายหรืออุปสงค์สุดท้าย (final demand) ของสินค้าจากอุตสาหกรรมต่างๆซึ่งการทอ่งเกี่ยวจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดอุปสงค์สุดท้าย

I คือ identity matrix

กรณีนี้นิยมเรียก $(I-A)$ ว่า Leontief matrix และเรียก $(I-A)^{-1}$ ว่า Leontief inverse matrix

สมการ $X = (I - A)^{-1} F$ เป็นสมการหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์ผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรม การทอ่งเกี่ยวที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ (ผลกระทบต่อรายได้และการจ้างงาน) โดยเริ่มจากเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับอุปสงค์สุดท้ายของสาขาการผลิตต่างๆที่เกิดจากค่าใช้จ่าย ของนักท่องเที่ยวแล้วนำมาคำนวณมูลค่าของผลกระทบของค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวต่อรายได้โดยใช้สมการ $X = (I - A)^{-1} F$ โดย F หมายถึง column vector ที่แสดงรายจ่ายเพื่อซื้อสินค้าและบริการประเภทต่างๆของนักท่องเที่ยวหรือหมายถึงอุปสงค์สุดท้ายที่เกิดจากการทอ่งเกี่ยวและ $(I - A)^{-1}$ เป็นมูลค่าที่สามารถคำนวณได้จากตารางปัจจัย-ผลผลิต (Input-output table) ซึ่งหน่วยงานภาครัฐของประเทศต่างๆ ได้จัดทำไว้ (กรณีประเทศไทยจัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)

การวิเคราะห์ผลกระทบของค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวต่อการจ้างงานกระทำภายใต้หลักการเดียวกัน โดยการคำนวณหาค่าสัมประสิทธิ์แรงงาน (l_j) เพิ่มเติม แล้ววิเคราะห์จากสมการข้างล่างนี้

$$\lambda = l'(I - A)^{-1} \quad l_j = \lambda F$$

$$\text{ดังนั้น} \quad l_j = l'(I - A)^{-1} F$$

กำหนดให้

λ คือ row vector แสดงปริมาณการจ้างงานทั้งหมดอันเกิดจากการเพิ่มผลผลิตขึ้น 1 หน่วยในภาคอุตสาหกรรมต่างๆ

l' คือ row vector แสดงปริมาณการจ้างงานโดยตรงอันเกิดจากการเพิ่มผลผลิตขึ้น 1 หน่วยในภาคอุตสาหกรรมต่างๆซึ่งหมายถึง vector ของค่าสัมประสิทธิ์แรงงาน (l_j) ซึ่งคำนวณจากสูตร

$$l_j = L_j / X_j$$

L_j = จำนวนคนงานในภาคอุตสาหกรรม

X_j = มูลค่าผลผลิตในอุตสาหกรรม j

(กำหนดให้ j มีค่าตั้งแต่ 1 ถึง n)

I คือจำนวนการจ้างงานทั้งหมดอันเกิดจากการใช้จ่ายเพื่อซื้อสินค้าและบริการประเภทต่างๆ ของนักท่องเที่ยว

กรณีการวิเคราะห์ครอบคลุมการนำเข้าและการส่งออกสามารถกระทำได้ในทำนองเดียวกันกับการวิเคราะห์ในขั้นต้นโดยพิจารณารายละเอียดเพิ่มเติมใน Parikh and Bailey (1990:179-182) และพิศมัย จารุจิตติพันธ์ (2549:104-105)

2.1.3 การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการการวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิตในการวิเคราะห์ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจ

วิธีการวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิตได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในการวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจอันเกิดขึ้นจากการกระตุ้นเศรษฐกิจผ่านโครงการหรือกิจกรรมสาขาต่างๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อาทิ การเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวในสาขาการท่องเที่ยวซึ่งเป็นการต้องการขั้นสุดท้าย(ตัว C ใน Final demand)จะส่งผลให้เกิดการขยายตัวเพิ่มขึ้นปริมาณและมูลค่าของการผลิตสาขาอื่น ๆ ที่เป็นความต้องการขั้นกลาง(Intermediate demand) อาทิ ธุรกิจประเภทยานพาหนะและประเภทที่พัก(การผลิตสาขาบริการ) และการขยายตัวเพิ่มขึ้นของธุรกิจอาหารและการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันและสินค้าที่ระลึก (การผลิตสาขาเกษตรกรรมและสาขาอุตสาหกรรม) ปริมาณและมูลค่ารวมในช่องความต้องการ การรวม(Total demand) ปริมาณและมูลค่ารวมของการขยายตัวดังกล่าวในช่วงระยะเวลาหนึ่งก็คือผลรวมของผลกระทบทางเศรษฐกิจอันเนื่องจากการท่องเที่ยวโดยการ วิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิต ตัวอย่างงานวิจัยในต่างประเทศที่ใช้แนวคิดหลักการดังกล่าวในการวิเคราะห์ที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ เช่น ผลงานวิจัยในหมู่เกาะแคริบเบียน(Bryden. 1973) ผลงานวิจัยในบาฮามาสและเบอร์มิวดา(Archer.1977) ผลงานวิจัยในโอกาฮาน ค.ศ. 1977(Var and Quayson.1985) ผลงานวิจัยใน

ประเทศฮ่องกง(Lin and Sung.1983:1-100) ผลงานวิจัยในประเทศเกาหลี(Song and Ahn.1983:101-172) ผลงานวิจัยในประเทศฟิลิปปินส์(Santos and Others.1983:173-240) และผลงานวิจัยในประเทศศรีลังกา(Attanayake,Samaranayake and Ratanapala. 1983:241-351) ซึ่งผลงานวิจัยในประเทศในเอเชียทั้งสิ้นนี้ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือเรื่อง Tourism in Asia: The Economic Impact บรรณาธิการโดยพายและลินด์ (Pye and Lind.1983) และบางเรื่องได้ตีพิมพ์ซ้ำในหนังสือเรื่อง Social and Economic Impact of Tourism บรรณาธิการโดยฮอกกินส์(Hawkins.1982) ตัวอย่างงานวิจัยในประเทศไทยที่ศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจอันเนื่องจากการท่องเที่ยวโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิต เช่น งานวิจัยของธีรพงศ์ วิกิจเศรษฐ์ และคณะ(หน่วยวิจัยสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. 2520 อ้างใน พิศมัย จารุจิตติพันธ์.2555:106) เรื่อง “บทบาทของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในการพัฒนาเศรษฐกิจประเทศไทย” งานวิจัยของวุฒิเทพ อินทปัญญาและจำลอง อติกุล (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.2528อ้างใน พิศมัย จารุจิตติพันธ์.2555:106) เรื่อง “ผลทางด้านเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศไทย” งานวิจัยของ วุฒิเทพอินทปัญญา สุจิตรา ชำนิวิทย์ภรณ์ และสมพร ศิลป์สุวรรณ งานวิจัยของคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย(Chulalongkorn University.1990 อ้างในพิศมัย จารุจิตติพันธ์.2555:106) เรื่อง “ผลกระทบทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวในประเทศไทยพ.ศ. 2532”และงานวิจัยของพิศมัย จารุจิตติพันธ์(2536) เรื่อง “ผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจและการศึกษาในเกาะสมุย”ซึ่งให้ผลสรุปว่าการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น โดยเป็นรายได้ที่เกิดขึ้นทางตรงมากกว่าทางอ้อม และเป็นรายได้ที่ตกแก่ประชาชนท้องถิ่นเพียงบางกลุ่มและส่งผลให้การกระจายรายได้ของกลุ่มครัวเรือนใน พ.ศ. 2534 มีความเท่าเทียมกันลดลงจากปี พ.ศ. 2530 ระดับ

รายได้ที่แท้จริงเฉลี่ยต่อครัวเรือนลดลง เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพเพิ่มขึ้น ในส่วนของผลกระทบต่อการจ้างงาน พบว่า การจ้างงานทางตรงและทางอ้อมที่เกิดขึ้นในเกาะสมุย เนื่องจากการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ โดยการจ้างแรงงานท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในหน่วยธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยตรง มีสัดส่วนน้อยกว่าในหน่วยธุรกิจที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยตรงและมีสัดส่วนน้อยกว่าการจ้างแรงงานต่างถิ่น งานวิจัยดังกล่าวใช้ตารางปัจจัย-ผลผลิต ระดับประเทศที่จัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งมีขนาดแตกต่างกันตามความเหมาะสมของแต่ละงานวิจัย โดยขนาดเล็กสุดคือขนาด 27 x 27 และขนาดใหญ่สุดคือขนาด 180 x 180 ผลงานวิจัยทุกเรื่องสามารถให้คำตอบได้ว่าการใช้จ่ายเงินของนักท่องเที่ยวผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวได้สร้างรายได้ให้เกิดขึ้นในประเทศมากน้อยแค่ไหน การรั่วไหลของรายได้จากพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทั้งที่ไหลไปในพื้นที่อื่นภายในประเทศและที่ไหลไปต่างประเทศทำให้รายได้ที่เกิดขึ้นตกในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวมากน้อยเพียงใด การสร้างงาน/การจ้างงานที่เกิดขึ้นเป็นการสร้างงานที่เกิดขึ้นในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวมากน้อยเพียงใด ซึ่งผลจากงานวิจัยในลักษณะดังกล่าวนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำไปพิจารณาวางแผนและปฏิบัติงานการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นโดยเฉพาะใช้ในการประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ในการประมาณงบประมาณรายจ่ายเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว

2. การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์จุลภาคในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

2.1 แนวคิดและหลักการในการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นของอุปสงค์และอุปทาน (The elasticity of demand and supply) ของสินค้าและบริการ

1) ความหมายและหลักการเบื้องต้นเกี่ยวกับการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นของอุปสงค์และอุปทาน (พิศมัย จารุจิตติพันธ์. 2526 (1):157-192)

ความยืดหยุ่นของอุปสงค์ (The elasticity of demand: Ed) ของสินค้าหรือบริการ หมายถึงค่า/ตัวเลขที่แสดงการเปรียบเทียบระหว่างร้อยละของการเปลี่ยนแปลงการเสนอซื้อสินค้าหรือบริการที่เกิดขึ้นกับร้อยละของการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง (เช่นราคาสินค้าหรือบริการชนิดนี้ รายได้ของผู้ซื้อ ราคาสินค้าหรือบริการชนิดอื่น)

ความยืดหยุ่นของอุปสงค์ต่อราคาของสินค้า A (The price elasticity of demand for A: Ep for A) หมายถึง ค่า/ตัวเลขที่แสดงการเปรียบเทียบระหว่างร้อยละของการเปลี่ยนแปลงการเสนอซื้อสินค้า A (%D ΔA) กับร้อยละของการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าหรือบริการ A (%ΔP_A) ซึ่งเขียนเป็นสมการได้ว่า $E_p = (\% \Delta A) / (\% \Delta P_A)$

ความยืดหยุ่นของอุปสงค์ต่อรายได้ (The income elasticity of demand: Ei) หมายถึง ค่า/ตัวเลขที่แสดงการเปรียบเทียบระหว่างร้อยละของการเปลี่ยนแปลงการเสนอซื้อสินค้าหรือบริการ A (%ΔA) กับร้อยละของการเปลี่ยนแปลงของรายได้ของผู้บริโภค (%ΔI) ซึ่งเขียนเป็นสมการได้ว่า $E_i = (\% \Delta A) / (\% \Delta I)$

ความยืดหยุ่นไขว้ของอุปสงค์ (The cross elasticity of demand: Ec) หมายถึง ค่า/ตัวเลขที่แสดงการเปรียบเทียบระหว่างร้อยละของการเปลี่ยนแปลงการเสนอซื้อสินค้าหรือบริการกับร้อยละของการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าหรือบริการอื่นที่เกี่ยวข้อง ราคาสินค้าหรือบริการอื่นที่เกี่ยวข้องอาจจะเป็นราคาสินค้าหรือบริการที่ใช้ประกอบกับสินค้า A (Price of complementary goods or services หรือ P_c) หรือราคาสินค้าหรือบริการที่ใช้ทดแทนสินค้า A (Price of substitute goods or services หรือ P_s) ซึ่งเขียนเป็นสมการ

ได้ว่า $E_c = (\% \Delta Q_A) / (\% \Delta P_c)$ หรือ $E_c = (\% \Delta Q_A) / (\% \Delta P_c)$ การคำนวณและการอธิบายเกี่ยวกับค่าความยืดหยุ่นของอุปทานเป็นไปในลักษณะเดียวกับ การคำนวณและการอธิบายค่าความยืดหยุ่นของอุปสงค์

2) หลักการสำคัญในการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นของอุปสงค์และอุปทาน

ในการวิเคราะห์เพื่อคำนวณค่าความยืดหยุ่นของอุปสงค์หรือ ความยืดหยุ่นของอุปทาน ในกรณีต่างๆมีหลักการสำคัญสองประการ

ประการที่หนึ่ง กำหนดให้สิ่งอื่นๆที่ไม่ได้ศึกษามีค่าคงที่ *ประการที่สอง* ค่าความยืดหยุ่นของอุปสงค์และอุปทาน ไม่มีหน่วยและเครื่องหมายที่กำกับข้างหน้าตัวเลขไม่ได้แสดงความมากน้อย แต่บอกทิศทางของการเปลี่ยนแปลงของอุปสงค์และอุปทานกับปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น ถ้า $E_p = -3$ หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าหรือบริการร้อยละ 1 จะส่งผลให้ความต้องการบริโภคอุปโภคสินค้าหรือบริการเปลี่ยนแปลงในทิศทางตรงกันข้ามกับการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าหรือบริการโดยมีการเปลี่ยนแปลงร้อยละ 3 และ ถ้า $E_i = +1.5$ หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงของรายได้ร้อยละ 1 จะส่งผลให้ความต้องการบริโภคอุปโภคสินค้าหรือบริการเปลี่ยนแปลงในทิศทางเดียวกันกับการเปลี่ยนแปลงของรายได้ โดยมีการเปลี่ยนแปลงร้อยละ 1.5

2.2.2 การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นของอุปสงค์และอุปทาน ในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับ การท่องเที่ยว

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับค่าความยืดหยุ่นของอุปสงค์จะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ดังนี้

ถ้าความยืดหยุ่นของอุปสงค์ต่อราคา (The price elasticity of demand : E_d) มีค่าสูง ($E_d > 1$) แสดงว่าการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าและ

บริการ (เช่น ค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวในเกาะสมุย) เพียงเล็กน้อยจะส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการบริโภคหรือการซื้อสินค้าและบริการ (การซื้อบริการการท่องเที่ยวในเกาะสมุย) ในทิศทางตรงกันข้ามในสัดส่วน (ร้อยละ) ที่มากกว่าการเปลี่ยนแปลงราคา (ค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวในเกาะสมุย) แต่ถ้าความยืดหยุ่นของอุปสงค์ต่อราคามีค่าต่ำ ($E_d < 1$) แสดงว่าการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าและบริการ (ค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวในเกาะสมุย) จะส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการบริโภค (การซื้อบริการการท่องเที่ยวในเกาะสมุย) ในทิศทางตรงกันข้ามในสัดส่วน (ร้อยละ) ที่น้อยกว่าการเปลี่ยนแปลงของราคา ในกรณีที่การเปลี่ยนแปลงของอุปสงค์เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าและบริการอื่น ซึ่งอาจเป็นสินค้าและบริการที่ทดแทน หรือใช้ประกอบกับสินค้าและบริการที่ศึกษา จะเรียกค่าความยืดหยุ่นที่คำนวณได้ว่าความยืดหยุ่นไขว้ (The cross elasticity) และสามารถพิจารณาความยืดหยุ่นไขว้ในกรณีของสินค้าทดแทน (สินค้าคู่แข่ง) ได้ดังนี้ ถ้าความยืดหยุ่นไขว้มีค่ามาก ($E_d > 1$) แสดงว่าการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าและบริการทดแทนหรือสินค้าคู่แข่ง (เช่น ค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวในเกาะพังงัน หรือในเกาะลันกาวิ ประเทศมาเลเซีย) จะส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการบริโภค (การซื้อบริการการท่องเที่ยวในเกาะสมุย) ในทิศทางเดียวกันในสัดส่วน (ร้อยละ) ที่มากกว่าการเปลี่ยนแปลงของราคา ถ้าความยืดหยุ่นไขว้มีค่าน้อย ($E_d < 1$) แสดงว่าการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าและบริการทดแทน หรือคู่แข่ง (เช่น ค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวในเกาะพังงัน หรือในเกาะลันกาวิ) จะส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการบริโภค (การซื้อบริการการท่องเที่ยวในเกาะสมุย) ในทิศทางเดียวกันในสัดส่วน (ร้อยละ) ที่น้อยกว่าการเปลี่ยนแปลงของราคา (ค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวในเกาะพังงันหรือเกาะลันกาวิ)

ในกรณีความยืดหยุ่นของอุปสงค์ต่อรายได้ (The income elasticity of demand: E_i) มีค่า

สูง ($E_i > 1$) แสดงว่าการเปลี่ยนแปลงของรายได้ของผู้ซื้อเพียงเล็กน้อยจะส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการบริโภคสินค้าและบริการในทิศทางเดียวกันในสัดส่วน (ร้อยละ) ที่มากกว่าการเปลี่ยนแปลงของรายได้ แต่ถ้าความยืดหยุ่นของอุปสงค์ต่อรายได้มีค่าต่ำ ($E_i < 1$) แสดงว่าการเปลี่ยนแปลงของรายได้จะส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการบริโภคสินค้าและบริการในทิศทางเดียวกัน ในสัดส่วน (ร้อยละ) ที่น้อยกว่าการเปลี่ยนแปลงของรายได้

การทราบค่าความยืดหยุ่นของอุปสงค์ดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นประโยชน์อย่างมากต่อผู้ประกอบการในการกำหนดนโยบายและการกำหนดราคาสินค้าและบริการ ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ได้กับการกำหนดราคาค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวในเกาะสมุย

แนวคิดและทฤษฎีจุลภาควัดดังกล่าว ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์และกำหนดนโยบาย ด้านราคาเพื่อเพิ่มรายได้ของผู้ประกอบการอย่างแพร่หลาย ทั้งในระดับหน่วยธุรกิจรายย่อยและระดับอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ และการนำมาใช้ในการเสนอแนะในส่วนของการพัฒนาความสามารถในการแข่งขันโดยลันด์เบอร์กและคณะ (Lundberg, Donald E. et al. 1995 : 26-33) ได้นำแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกฎของอุปทานและกฎของอุปสงค์ (Law of supply and demand) มาใช้ในการวิเคราะห์อุปทานหรือการเสนอขายสินค้าและบริการการท่องเที่ยว และสรุปว่าปริมาณสินค้า/บริการท่องเที่ยว ได้แก่ จำนวนห้องในโรงแรม จำนวนธุรกิจร้านอาหาร จำนวนเที่ยวบิน จำนวนเที่ยวเรือ จำนวนรถเช่า และจำนวนตัวแทนจำหน่ายตั๋วและการบริการการท่องเที่ยว ก็คืออุปทานของการท่องเที่ยว ซึ่งมีปริมาณเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว หรือเปลี่ยนแปลงได้ยากแตกต่างกัน และปริมาณความต้องการเสนอซื้อและเสนอขายสินค้า/บริการดังกล่าว เช่น ความต้องการเช่าห้องพัก และจำนวนห้องพักที่เสนอขายย่อมขึ้นอยู่กับระดับราคาห้องพัก เป็นต้น และได้

นำแนวคิดและหลักการเกี่ยวกับความยืดหยุ่นของอุปสงค์ (Elasticity of demand : E_d) มาใช้ในการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นของอุปสงค์ต่อการท่องเที่ยว (Elasticity of demand for tourism) ซึ่งโดยปกติความยืดหยุ่นต่อราคาของอุปสงค์ (Price elasticity of demand : E_p) อาจมีความสำคัญอย่างมากต่อรายรับหรือรายได้ของผู้ขายสินค้าและบริการ ถ้า E_p มีค่ามากกว่า 1 การลดลงของราคาสินค้า/บริการจะส่งผลให้ผู้ขายสินค้าและบริการมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ถ้า E_p มีค่าน้อยกว่า 1 การลดลงของราคาสินค้าจะทำให้ผู้ขายมีรายได้ลดลง และเนื่องจากความยืดหยุ่นต่อราคาของอุปทาน (Price elasticity of supply : E_s) สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาจนไม่สามารถควบคุมได้โดยง่าย การทราบค่าความยืดหยุ่นต่อราคาของอุปสงค์ ย่อมทำให้ผู้ขายหรือผู้ประกอบการสามารถกำหนดนโยบายราคาได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในการนำหลักการเกี่ยวกับความยืดหยุ่นมาใช้ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับการกำหนดระดับราคาของการท่องเที่ยว นั้น จะต้องคำนึงถึงปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความยืดหยุ่นต่อราคาของอุปสงค์ ซึ่งได้แก่ความสามารถในการจัดหาสินค้า/บริการทดแทน ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของสินค้าและบริการภายใต้งบประมาณที่มี ระยะเวลาที่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงราคาสินค้า/บริการ และลักษณะของสินค้า/บริการว่าเป็นสิ่งจำเป็นหรือฟุ่มเฟือย

แม้ว่าจะเป็นการยากในการกำหนดความยืดหยุ่นต่อราคาของอุปสงค์ได้อย่างชัดเจน แต่ก็มีความพยายามในการนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับความยืดหยุ่นของอุปสงค์ ดังพิจารณาได้จากผลการศึกษาของฮอททาคเกอร์ และ เทย์เลอร์ (Hendrick S. Houthakker and Lester Taylor) ซึ่งทำการศึกษารื่อง Consumer Demand in the United States : Analysis and Projections และเผยแพร่ในปี 1970 (อ้างใน Lundberg, Donald E. et al. 1995 : 36) และพบว่า ในระยะยาวความยืดหยุ่นต่อราคาของการท่องเที่ยวต่างประเทศของ

ผู้บริโภคที่อาศัยอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีค่ามากกว่า 1 ($E_p = -1.77$) เนื่องจากมีระยะเวลานานมากพอที่จะทำให้ผู้บริโภคปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของราคา ในระยะสั้นความยืดหยุ่นดังกล่าวมีค่าน้อยกว่า 1 ($E_p = -0.14$) เนื่องจากมีระยะเวลาน้อยหรือมีระยะเวลาไม่มากพอที่จะทำให้ผู้บริโภคปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของราคา และจากการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นต่อรายได้ของอุปสงค์ (Income elasticity of demand: E_i) พบว่ามีค่าเท่ากับ 3.08 ($E_i = 3.08$) ซึ่งหมายความว่าถ้ารายได้ของผู้บริโภคเพิ่มขึ้นร้อยละ 1 ผู้บริโภคจะท่องเที่ยวในต่างประเทศเพิ่มขึ้นร้อยละ 3.08)

จากการศึกษาของ วิทท์, บรูคส์และบัคเลย์ (Stephen F. Witt, Michael Z. Brooks and Peter J. Buckley) ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (The Management of International Tourism. Boston : Unwin Hyman, 1991 อ้างใน Lundberg, Donald E. et al. 1995 : 36) ได้สรุปว่าปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวระหว่างประเทศของผู้บริโภคที่อาศัยในประเทศสหรัฐอเมริกา ได้แก่ รายได้ที่สามารถใช้จ่ายได้ (Disposable income) และค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการท่องเที่ยว (Total tourism costs) ซึ่งประกอบด้วย ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง (Transportation costs) และค่าใช้จ่ายในการระหว่างพักอาศัย ณ แหล่งท่องเที่ยว (Living costs at the destination) พบว่าความยืดหยุ่นต่อราคา (กรณีพิจารณาจากค่าใช้จ่ายเพื่อที่พักอาศัยในระหว่างท่องเที่ยว) ของอุปสงค์ต่อการท่องเที่ยวของผู้บริโภคจากประเทศสหรัฐอเมริกาไปยังประเทศฝรั่งเศส และประเทศเยอรมันตะวันตก มีค่ามาก ($E_p > 1$) แต่ความยืดหยุ่นดังกล่าวจากประเทศสหรัฐอเมริกาไปยังประเทศแคนาดาและสหราชอาณาจักรมีค่าน้อย ($E_p < 1$) และเมื่อแยกศึกษาเฉพาะความยืดหยุ่นของอุปสงค์ต่อค่าใช้จ่ายในการเดินทางพบว่ามีค่าน้อย ($E_d < 1$) นอกจากนี้ยังพบว่า การท่องเที่ยวระหว่างประเทศมีลักษณะเป็นสินค้าและบริการ

ฟุ่มเฟือย โดยความยืดหยุ่นต่อรายได้ของอุปสงค์มีค่าสูง ($E_d > 1$)

2.2.3 การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการวิเคราะห์ความพึงพอใจหรืออรรถประโยชน์ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

การทราบเกี่ยวกับคุณลักษณะและพฤติกรรมของผู้บริโภคในแง่เศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีประเด็นสำคัญว่าผู้บริโภคจะได้รับความพึงพอใจหรืออรรถประโยชน์ (Utility) เพิ่มขึ้นหรือลดลงในกรณีที่มีการเพิ่มหรือลดราคาสินค้าและบริการ ย่อมแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มของผู้บริโภค โดยอาจมีความแตกต่างกันในด้านอำนาจซื้อ หรือด้านรายได้ หรือมีความแตกต่างกันในด้านรสนิยม ด้านรูปลักษณะของสินค้าและบริการ (ซึ่งมักเกิดจากสภาพแวดล้อมด้านค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี) หรือมีความแตกต่างกันในการเข้าถึงสินค้าและบริการ ซึ่งส่งผลต่อราคาของสินค้าและบริการ ฯลฯ ย่อมเป็นประโยชน์ต่อผู้ประกอบการในการกำหนดราคาสินค้าและบริการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายด้านรายได้ หรือเป้าหมายด้านส่วนการตลาดซึ่งบัลล์ (Adrian Bull) ได้นำเสนอเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเดินทางและการท่องเที่ยว (1991) (อ้างใน Lundberg, Donald E. et al. 1995 : 36-37) ด้วยการประยุกต์แนวคิดอรรถประโยชน์ (Utility) ซึ่งเป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในการวิเคราะห์ความพึงพอใจหรืออรรถประโยชน์จากการท่องเที่ยว โดยระบุไว้ว่าคุณลักษณะหรือปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวในระหว่างการท่องเที่ยว เช่น ในการท่องเที่ยวเพื่อต้องการแสงแดดหรือเพื่ออาบน้ำแดด ปัจจัยเชิงปริมาณที่จะก่อให้เกิดอรรถประโยชน์ ได้แก่ จำนวนชั่วโมงที่มีแสงแดด พื้นที่ชายหาดต่อนักท่องเที่ยว 1 คนที่พักที่ได้มาตรฐาน ระยะทางที่เหมาะสมในการเดินทาง และความปลอดภัยของการเดินทาง ส่วนปัจจัยเชิงคุณภาพที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจได้แก่ ความหรูหราของที่พัก ความรู้ความเชี่ยวชาญ

และประสบการณ์ที่มีคุณภาพของบริษัทนำเกี่ยวกับคุณภาพของการให้บริการเป็นรายบุคคล ตลอดจนความมีชื่อเสียงด้านการบริการของบริษัทนำเกี่ยวกับ

การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์ดังกล่าวสามารถถูกใช้เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับเงื่อนไขการผลิตและเงื่อนไขอุปสงค์ในการวิเคราะห์ด้านการบริหารจัดการ อาทิ การวิเคราะห์ตัวแบบเพชร (Diamond model) ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ความได้เปรียบเชิงแข่งขัน(Competitive advantage) ของPorter (Porter, Michael E. 1990)และแนวคิดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวซึ่งเป็นประโยชน์ในการเสนอแนวทางการพัฒนาความสามารถในการแข่งขันในการจัดการท่องเที่ยวให้มีความสมบูรณ์มากขึ้นดังตัวอย่างที่ปรากฏในงานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวหลายเรื่อง รวมทั้งงานวิจัยของผู้เขียนเรื่อง “ศักยภาพและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเกาะสมุย”

สรุปและเสนอแนะ

จากเนื้อหาสาระที่นำเสนอในบทความสรุปได้ว่าแนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์ได้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายทั้งที่เป็นแนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์มหภาคที่เกี่ยวกับตัวคุณและการวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิตซึ่งถูกใช้ในการวิเคราะห์ผลกระทบของการใช้จ่ายในกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อการสร้างรายได้และการจ้างงานวิธีการวิเคราะห์การกระจายรายได้ อันเนื่องมาจาก

การพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยค่าสัมประสิทธิ์จีพีพี แนวคิดและหลักการทางเศรษฐศาสตร์จุลภาคเกี่ยวกับความยืดหยุ่นของอุปสงค์และอุปทานของสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยว ซึ่งถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์เพื่อกำหนดนโยบายด้านราคาและรูปแบบของการให้บริการการท่องเที่ยว รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับบรรดประโยชน์ ซึ่งถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์ความพึงพอใจจากการท่องเที่ยว ย่อมสะท้อนได้ว่าแนวคิด หลักการและวิธีการทางเศรษฐศาสตร์เป็นแนวทางและเครื่องมือหนึ่งที่มีความเหมาะสมและมีประสิทธิผลในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการของการท่องเที่ยว เนื่องจากการวิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นการท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีลักษณะบูรณาการระหว่างประเด็นเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม การนำหลักการและวิธีการทางเศรษฐศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการวิจัย นอกจากจะช่วยเสริมและเพิ่มเติมให้ข้อค้นพบจากงานวิจัยซึ่งส่วนใหญ่เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นมีความหนักแน่นมากขึ้นแล้วยังให้ผลสรุปที่สามารถนำไปประมาณการหรือทำนายผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งเป็นข้อมูลที่ทำให้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวมีทิศทางชัดเจนมากขึ้น ในการนำแนวคิดหลักการและวิธีการทางเศรษฐศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยว นั้นจะต้องดำเนินการโดยคำนึงถึงเงื่อนไขทางวิชาการของแต่ละวิธีการวิเคราะห์อย่างเคร่งครัด

เอกสารอ้างอิง

- พิศมัย จารุจิตติพันธ์. (2526)(1). *หลักเศรษฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์.
- พิศมัย จารุจิตติพันธ์. (2526)(2). *เศรษฐศาสตร์วิเคราะห์เบื้องต้น*. กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- พิศมัย จารุจิตติพันธ์. (2536). *ผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจและการศึกษาในเกาะสมุย*. ปรินญาณพนธ์หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขฎีบัณฑิตสาขาพัฒนศึกษาศาสตร. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิศมัย จารุจิตติพันธ์. (2549). *การวิเคราะห์ปัจจัย-ผลผลิต :วิธีการวิเคราะห์ผลกระทบในด้านเศรษฐกิจกรณีศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยว*. *วารสารเศรษฐศาสตร์ศรีนครินทรวิโรฒ*. ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2549
- พิศมัย จารุจิตติพันธ์. (2555). *ศักยภาพและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเกาะสมุย*. กรุงเทพฯ:สำนักวิชาเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- Archer, B.H.(1977). "Tourism in the Bahamas and Bermuda," *Two Case Studies, Bangor Occasional Papers in Economics No.10.*, University of wales Press, Inc.
- Baldacchino, Godfrey. (1997). *Global Tourism Informal Labor Relation : The Small-scale Syndrome at Work*. London :Mansell Publishing Limited.
- Bryden,J.(1982).*Tourism and Developemnt . A Case Study of the Commonwealth Caribbean*. Medison:Cambridge University Press.
- Hawkins, Donald E.(1982). *Social and Economic Impact of Tourism.*, Nepal: Report of the Symposium on Tourism Management at Kathmandu.
- Herrick, Bruce and Charles P. Kindleberger.(1989). *EconomicDevelopment*. 4th. Ed.,Singapore: McGrow-Hill Inc.
- Lundberg,Donald E.,Krishnamoorthy,M.andStavenga,Mink H.(1995).*Tourism Economics*.New York: John Wiley Sons, Inc..
- Michael E. Porter. (1990). *Competitive Advantage of Nation : Determinants of National Competitive Advantage*. London :Macamillan Press.
- Parikh, Ashok and David Bailey.(1990). *Techniques of Economic Analysis with Applications*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Pye, Elwood A.andTzong-Biau Lin.(1983). *Tourism in Asia: The Economic Impact*. Singapore: Singapore University Press.
- Theobald,William F.(1994).*GlobalTourism:TheNextDecade*.Oxford:Butterworth-Heinemann Ltd.
- Var,Turgut and Jojo Quayson.(1985). "The Multiplier Impact of Tourism in the Okanagan," *Annals of Tourism Research*.12(4).